

بررسی الگوهای رفتار فردی و اجتماعی خانواده با همسایگان

طبق آموزه های اسلامی

هانیه عبدی پور ملک آباد^۱

^۱ طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه سجادیه (ع)، bdyymhrmanh^h@gmail.com

چکیده

موضوع تحقیق بررسی الگوهای رفتار فردی و اجتماعی اعضای خانواده با همسایگان طبق آموزه های اسلامی است. ارزش داشتن همسایه خوب و بی آزار بر کسی پوشیده نبوده و نمی توان آن را انکار کرد چرا که بنای آفرینش انسان بر اساس زندگی جمعی از سوی پروردگار عالم نهاده شده است. انسانها بدون استثناء، از مدد و یاری یکدیگر هیچ وقت بی نیاز نبوده و بدون همکاری همنوعان خود ادامه زندگی برایشان میسر نیست. از نظر اسلام همسایه مانند نفس انسان است و باید در حفظ آن کوشید و از آنجایی که همسایه در آرامش و آسایش اهل خانه دخالت و تأثیرات بسزایی بر فرزندان می تواند داشته باشد انسان باید قبل از خرید خانه اوضاع همسایگان و مجاورین خانه ی مورد نظر را بررسی کند و وقتی در همسایگی کسی قرار گرفت باید حقوق آن را مراعات کند که در این صورت از آثار و برکات آن در دنیا و آخرت بهره مند خواهد شد. این تحقیق با هدف بالا بردن سطح آگاهی مردم نسبت به حقوق همسایه و دستیابی به سعادت دنیوی و اخروی در پرتوی شناخت حقوق همسایه و عملیاتی ساختن آنها و همچنین تحکیم و استمرار زندگی اجتماعی و بهبود روابط همسایگان به جهت بهره مندی از آثار متعدد آن و ترویج سبک زندگی اسلامی انجام شده است.

کلید واژه ها: خانواده، همسایه، الگو رفتاری، اسلام.

مقدمه

خانواده و همسایه دو نهاد مهم در زندگی اجتماعی هستند که هر کدام نقش و اهمیت خاص خود را دارند. خانواده، هسته اصلی جامعه و محل پرورش و تربیت افراد است. همسایگان، کسانی هستند که در مجاورت ما زندگی می‌کنند و می‌توانند منبع حمایت، دوستی و تعاملات اجتماعی باشند. ارتباط سالم با همسایگان و حفظ احترام متقابل از ویژگی‌های مهم یک جامعه پویا است. تقویت روابط خانوادگی و ایجاد روابط مثبت با همسایگان، به ساختن جامعه‌ای پویا و با نشاط کمک می‌کند.

امت اسلام یک خانواده بزرگ است که اصل حاکم بر آن اصول اخلاقی و بایدها و نبایدهای آن است؛ در حالی که در جوامع مادیگرا، اصل حاکم بر آن همکاری و اصول حقوقی است تا جلوی تجاوزات به حقوق دیگران گرفته شود؛ زیرا هر کسی بر آن است که سعادت خویش یعنی آسایش و رفاه مادی را تامین کرده و در سایه سار آن به آرامش دنیوی برسد. همسایگی در این دو نوع جامعه معنای متفاوتی با همدیگر دارد. در محیط اسلامی، همسایگان بر مدار همدلی و احسان گرد آمده و زندگی و روابط میان خود را سامان می‌دهند؛ ولی در جوامع مادیگرا، کسانی در کنار هم زندگی می‌کنند که تنها از یک نظر یعنی تامین آسایش و رفاه مادی با هم همکاری می‌کنند اینان همانند کارگران یک کارخانه هستند که وجه شباهت آنان کارگری است. پس قانون و حقوق است که می‌بایست این روابط را ساماندهی کند.

بخش عظیمی از تعالیم اسلام را آداب معاشرت تشکیل می‌دهد، هرگاه این الگوهای معاشرت در جامعه بشری حاکم شود قدرت این را دارد که چهره‌ای زندگی انسان امروزی را تغییر دهد.

همواره پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و امامان (علیه السلام) الگوهای رفتاری اسلام برای معاشرت و بهبود روابط میان همسایگان را به ما ارائه داده‌اند که استفاده از این الگوها سبب سعادت دنیوی و اخروی انسان می‌شود که در این مقاله به بررسی آن می‌پردازیم.

شخصی به نام «کاهلی» می‌گوید: «به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) عرض کردند یا رسول الله آیا در مال و دارائی انسان غیر از زکات حق دیگری هم هست؟ فرمود: بلی، نیکی به فامیل وقتی پشت کند (قطع رحم کند)، نیکی به همسایه مسلمان. پس هرکس شب را با شکم سیر بخوابد درحالی که همسایه مسلمانش گرسنه سر به بالش بگذارد به من ایمان نیاورده است. سپس فرمود: جبرئیل پیوسته مرا نسبت به همسایگان توصیه می‌کرد به‌طوری که گمان بردم برای آنها ارث مقرر خواهد کرد».^۲

^۲ بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۵۱، ح ۸

امام علی (علیه السلام) پس از ضربت خوردن در وصیتی به حسن و حسین (علیه السلام) درباره سفارش به همسایگان فرمود: درباره همسایگان، حقوقشان را رعایت کنید که وصیت پیامبر شماسست. او همواره به خوشرفتاری با همسایگان سفارش می کرد تا آنجا که گمان بردیم آن حضرت برای آنان ارثی معین خواهد کرد.^۳

در جهان ماشینی که همسایگان کوچکترین خبری از هم ندارند و گاه می شود دو همسایه حتی پس از گذشتن بیست سال نام یکدیگر را نمی دانند این دستور بزرگ اسلامی درخشندگی خاصی دارد، اسلام اهمیت فوق العاده ای برای مسائل عاطفی و تعاون انسانی قائل شده در حالی که در زندگی ماشینی عواطف روز بروز تحلیل می روند و جای خود را به سنگدلی می دهند.^۴

تأثیر همسایگان در شکل گیری الگوهای رفتاری خانواده

پیچیدگی روزافزون مناسبات اجتماعی، تنوع ارتباطات بین فردی و گستره شبکه های اطلاع رسانی درون خانوادگی و برون خانوادگی، ضرورت بازنگری به اهمیت و روش های مؤثر برقراری و استمرار رابطه مفید، مؤثر و متقابل خانواده ها با همسایه ها را مضاعف می سازد.

بدون تردید یکی از عوامل مؤثر در فرایند یادگیری های اجتماعی و تاثیرپذیری اخلاقی و رفتاری کودکان، نوجوانان و بزرگسالان؛ «همسایه ها» می باشند.

همسایه ها می توانند به طور مستقیم و غیر مستقیم با ارائه الگوهای رفتاری خاص، نقش قابل ملاحظه ای در شکل گیری باورها، کنش ها و واکنش ها و منش های همدیگر داشته باشند و قادرند تاثیر بسزایی در گفتارها و فرهنگ زبان و کلام، نگرش ها و بازخوردها، توقعات و انتظارات، انگیزه ها و تلاش ها و پدیدآیی رفتارهای متنوع یکدیگر داشته باشند.

همسایه ها با شکل دادن به بافت فرهنگی — اجتماعی مجتمع ها، کوچه ها و محله ها می توانند در جهت بخشیدن و تبلور بسیاری از اندیشه ها و رفتارهای همدیگر فوق العاده مؤثر واقع شوند و در آسیب پذیری ها و یا مصونیت های اجتماعی - فرهنگی و آرامش روانی هم ساختمان ها و هم محله ها بسیار تاثیرگذار باشند.

همسایه ها در فقر یا غنای فرهنگی محله نقش غیر قابل انکاری دارند و در تامین آرامش خیال، بهداشت روان و یا احساس ناامنی و دغدغه های خاطر همدیگر می توانند اثرگذار باشند.

^۳ نهج البلاغه، نامه ۷۴

^۴ محمد حسین، طباطبایی، همان کتاب، ج ۳، ص ۳۸۲

آن‌ها می‌توانند سایه‌بان پر محبت، چتر حمایتگر، سنگر امنیت و آرامشگر و پشتوانه استوار همدیگر باشند و می‌توانند آماده‌ترین مددکار، مهیاترین دادر، محرم‌ترین مشاور و دلسوزترین حامی و یار برای خانواده‌ها باشند.

خانواده‌ها و همسایه‌ها می‌توانند از پرشکوه‌ترین رابطه‌ها برخوردار باشند؛ رابطه‌ای مملو از رفاقت و مهربانی، صمیمیت و یکرنگی، تعهد و مسؤولیت‌پذیری، حمایت و پشتیبانی، همدلی و همراهی، همفکری و همگامی، گذشت و صبوری، ایثار و پایداری، همزبانی و رازداری و صلابت و استواری.

همسایه‌ها می‌توانند در کنار نزدیکان و خویشان و یا در فراق ایشان، برای خانواده‌ها همچون پدری متعهد و دلسوز، مادری مهربان و صبور، برادری حامی و فداکار، خواهری همدل و صمیمی و خویشاوندی بصیر و خیرخواه باشند.

اهمیت رعایت الگوهای دینی در همسایه داری

رعایت الگوهای اسلامی در همسایه داری را می‌توان از جهات زیر دارای اهمیت دانست:

۱- دستور صریح الهی و نبوی

قرآن کریم نیکی به همسایه را در کنار احسان به والدین و خویشاوندان ذکر میکند: «وَ الْجَارِ ذِی الْقُرْبَى وَ الْجَارِ الْجُنُبِ» (به همسایه نزدیک و دور احسان کنید)^۵.

در آیه ۳۶ از سوره نساء، خداوند از انسان مسلمان و بنده راستین و با اخلاص خود می‌خواهد که پس از اطاعت و عبادت او، حق بندگان دیگر و آداب معاشرت را مراعات کند و در واقع طبق این آیه، خداوند نسبت به حق خویش و حقوق انسان‌ها ده فرمان بسیار مهم صادر نموده است که بند ششم و هفتم آن، در خصوص همسایگان دور و نزدیک است که اولاً رعایت حقوق آنان طبق مفاد این آیه، عمل نمودن فرمان واجب الهی است و ثانیاً این رفتار در ردیف پرستش خداوند و شرک نورزیدن به او آمده است.

پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نیز احترام به همسایه را هم‌ردیف احترام به مادر معرفی کرده و فرمودند: «حُرْمَةُ الْجَارِ كَحُرْمَةِ أُمِّهِ» (احترام همسایه، مانند احترام مادر، بر انسان لازم است).^۶

^۵ (نساء: ۳۶)

^۶ «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَتَبَ بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَ مَنْ لَحِقَ بِهِمْ مِنْ أَهْلِ يَثْرِبَ أَنَّ الْجَارَ كَالنَّفْسِ، غَيْرَ مُضَافٍ وَ لَا أَمٍّ وَ حُرْمَةُ الْجَارِ كَحُرْمَةِ أُمِّهِ». (اصول کافی، ج ۴ (دو جلدی)، ص ۴۹۸).

کار انجام دهید: [چون امانت به شما می سپارند، وفا کنید و چون سخن می گوئید راست گوئید و با همسایگان خود به نیکی رفتار نمایید.^{۳۴}

انسان با احسان و نیکی به همسایه خود را محبوب خدا و رسول قرار می دهد و با آزار رساندن به همسایه از رحمت خدا محروم می شود.

در حدیثی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) می خوانیم:

ای علی! هر کس همسایه خود را بیازارد، از رحمت خدا محروم است. هر کس نسبت به خاندان من کینه ورزد ملعون و منافق زیانکار است. ای علی! همسایه ات را گرامی بدار گرچه کافر باشد.^{۳۵}

۳- ورود به بهشت

فقط با اعمال عبادی، انسان بهشتی نمی شود؛ باید در کنار آن ارتباطات اجتماعی نیز سالم و صحیح باشد.

اخلاق نیک عامل ورود انسان به بهشت است، چرا که بهشت جای انسان های متخلّق به اخلاق الهی است.

یکی از آنها این است که همسایه ها از انسان راضی بوده و مورد آزار قرار نگرفته باشند.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَبْدٌ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ؛ به بهشت نمی رود کسی که همسایه از شرّش در امان نباشد».^{۳۶}

چرا که خداوند برای بندگان خویش ارزش و عظمت قائل است و هر کس امنیت بندگان را به هم زند، در پیشگاه او نیز از عذاب در امان نخواهد بود.

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در جای دیگر می فرمایند:

«حسنوا اخلاقکم و الطفوا بجيرانکم و اکرموا نساءکم تدخلوا الجنة بغير حساب؛ اخلاق خود را نیکو کنید

و با همسایگان خود مهربان باشید و زنان خود را گرامی بدارید تا بی حساب وارد بهشت شوید».^{۳۷}

و در حدیثی دیگر امام صادق (علیه السلام) می فرمایند:

^{۳۴} عبدالرسول، پیمانی، همان کتاب، ج ۴۵۵

^{۳۵} تاج الدین، شعیری، جامع الاخبار، ص ۸۴؛ عبدالله، جوادی آملی، مفاتیح الحیاء، ص ۳۴۵

^{۳۶} همان، ص ۴۷۴، ج ۴۶۶۵

^{۳۷} جعفر، سبحانی تبریزی، التوحید، چاپ دوم، قم، مؤسسه امام صادق - علیه السلام -، ۱۴۲۶، ص ۷۲۱

«مَنْ رُزِقَ مِنْ أَرْبَعَةِ خِصَالٍ وَاحِدًا دَخَلَ الْجَنَّةَ: بَرُّ الْوَالِدَيْنِ أَوْ صَلََةُ الرَّجْمِ أَوْ حُسْنُ الْجَوَارِ أَوْ حَسَنُ الْخُلُقِ» به هرکسی یکی از چهار خصلت روزی شود وارد بهشت می گردد: نیکی به پدر و مادر، صله رحم، همسایه داری نیکو و خوش اخلاقی».^{۳۸}

۴- آمرزش گناهان

آمرزش گناهان نیز پاداشی است که خداوند به کسانی می دهد که همسایه از آنان راضی باشد.

پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند:

«مَنْ مَاتَ وَلَهُ جِيرَانٌ ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ رَاضُونَ عَنْهُ غُفِرَ لَهُ» هرکس بمیرد، در حالی که سه همسایه داشته باشد و همگی از او راضی باشند آمرزیده می شود».^{۳۹}

۵- سعادت دنیا و آخرت

برخورداری از همسایه صالح از عوامل سعادت انسان است. محیط و معاشرت های محله ای چه در بُعد مثبت و چه در بُعد منفی بر روان های آدمیان اثر می گذارد.

به قول شهید مطهری: «روح انسان حساس است و بدون آن که خود شخص متوجه باشد صلاح و فساد از فردی دیگر به سرایت می کند».^{۴۰}

امام علی (علیه السلام) فرموده اند: «همنشینی با هواپرستان فراموش خانه ایمان است».^{۴۱}

در حدیث دیگر حضرت علی (علیه السلام) به پیروان خویش تذکر می دهند:

«با کسی همسایه شوید که از وی در امان باشید و خوبی او در نگذرد».^{۴۲}

پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند:

«مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ..... أَلْجَارُ الصَّالِحِ؛ از سعادت مرد..... [داشتن] همسایه صالح است».^{۴۳}

^{۳۸} تاج الدین، شعیری، جامع الاخبار، قم، انتشارات رضی، ص

^{۳۹} حسین بن محمد تقی، نوری، مستدرک الوسائل، ج ۸، ص ۴۲۲

^{۴۰} مرتضی، مطهری، حکمت ها و اندرزها، مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البيت - علیهم السلام -، ۱۳۸۴، ص ۲۸۱

^{۴۱} ابن شعبه، حرانی، همان کتاب، ص ۳۱۹

^{۴۲} عبدالواحد بن محمد، آمدی، غرر الحکم، ص ۳۶۹

^{۴۳} عبدالرسول، پیمانی، همان کتاب، ص ۴۷۶، ح ۴۶۷۹

در زندگی دنیایی نیز زندگی آرام و سعادت بخش بستگی به وجود همسایه دارد؛ چرا که اگر انسان در محل زندگی و بین همسایه ها آرامش داشته باشد بخشی از سعادت دنیوی او تأمین می باشد.

۶- افزایش روزی

داشتن رفتار نیکو با همسایگان و تعاون و احسان به یکدیگر یکی از مواردی است که سبب افزایش رزق و روزی می شود. رزق گاهی به عطاء دائمی اطلاق می شود، خواه دنیوی باشد یا اخروی و گاهی به نصیب و بهره و گاهی به غذایی که وارد جوف می شود.^{۴۴}

امام صادق علیه السلام می فرماید:

«حُسْنُ الْجَوَارِ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ»، همسایه خوب بودن و رفتار خوب داشتن با همسایه مایه افزایش روزی است.^{۴۵}

در حدیث دیگری از ایشان می خوانیم: از قرض دادن نان، خمیر و آتش (به همسایه) مانع نشوید، که موجب فزونی روزی، و از خصال محمود است.^{۴۶}

۷- رفع بلا

طبق روایات خداوند به برکت مکه عذاب را از اهل آن و به برکت پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) بلا را از مکه و مدینه دور کرده است، وجود همسایه مؤمن باعث رفع بلا از همسایه می شود.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) در این خصوص فرمودند:

«إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيَدْفَعُ بِالْمُسْلِمِ الصَّالِحِ عَنْ مَاءِ أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِهِ الْبَلَاءَ»؛ به راستی خداوند بلند مرتبه به واسطه مسلمان درستکار، بلا را از اهل صد خانه ی همسایه اش دور می کند.^{۴۷}

نمونه ای از الگوهای رفتاری معصومان با همسایگانشان

زیباترین شیوه رفتار با همسایه، در عمل فاطمه زهرا (علیها السلام) بروز پیدا کرده است. ایشان همیشه همسایگان را بر خود مقدم می دانست و در مناجات های شبانه، برای آنان دعا می کرد و خیرشان را از خدا

^{۴۴} حسین بن محمد، راغب اصفهانی، همان کتاب، ص ۸۵

^{۴۵} بحار، ج ۷۴، ص ۱۵۳

^{۴۶} محمدباقر، مجلسی، مرآت العقول، ج ۱۹، مصحح: هاشم رسولی، ج ۱۹، بی-چا، تهران، ص ۴۳۴

^{۴۷} عبدالرسول، پیمانی، همان کتاب، ص ۴۷۳، ح ۴۶۵۱

می خواست. امام حسن مجتبی علیه السلام در این زمینه چنین فرمود: مادرم شب جمعه یکسره در حال عبادت بود و مدام برای مردم دعا می کرد و نام آنان را به زبان می آورد. صبح به ایشان گفتم: در دعای دیشب برای خودتان چیزی طلب نکردید. آن حضرت جواب داد: «اول برای همسایگان و پس از آن برای خود».^{۴۸}

نتیجه گیری

با بررسی الگوهای رفتاری اسلام با همسایگان به این موضوع می توان پی برد که اسلام با تأکید بر احترام، کمک، گذشت و مشارکت فعال در زندگی همسایگان، روابط همسایگی را از ارکان مهم جامعه سالم و ایمانی می داند. رعایت این الگوها، نه تنها موجب آرامش فردی و اجتماعی می شود، بلکه زمینه ساز رشد معنوی و دنیوی انسان ها نیز هست و آثاری در زندگی انسان دارد از مهم ترین آنها آبادانی زمین و طولانی شدن عمر است چرا که همسایگان خوب با همکاری مناسب به افزایش تولید و ثروت جامعه کمک می کنند. از دیگر آثار همسایه داری محبت خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) است که با احسان و رعایت حق همسایه می توان محبت خدا و رسول را به سمت خود جلب کرد و محبوبشان شد. انسان با برخورد مناسب با همسایه می تواند جواز ورود به بهشت را داشته باشد و همچنین یکی از چیزهایی که سبب آمرزش گناهان می شود نیکو همسایه داری است.

رفتار با همسایه، موضوعی فراتر از یک رابطه ساده است. این یک مسئولیت اجتماعی است که می تواند تأثیر بسزایی در کیفیت زندگی داشته باشد.

منابع

قرآن کریم
نهج البلاغه

فرج اللهی، فرجالله، «آداب معاشرت با همسایگان چگونه رفتار نماییم»، ماهنامه مکتب اسلامی، شماره ۴، ۱۳۸۴ هـ ش.

گلی زواره قمشه ای، غلامرضا، «حقوق همسایگان در سیره و سخن نبوی (ص)»، فرهنگ کوثر، شماره ۵۰، ۱۳۸۰ هـ ش.

رضایی خواه، نرجس، «آثار رعایت حقوق همسایه از منظر قرآن و روایات»، نهمین جشنواره علامه حلی (ره)، ۱۳۹۸ هـ ش.

سایت مؤسسه انصارالحسین (علیه السلام)، «اخلاق همسایه داری»، نشریه ندای انصار، شماره ۱۶.
مرتضی، مطهری، حکمت ها و اندرزها، مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البيت - علیهم السلام -، ۱۳۸۴.
جعفر، سبحانی تبریزی، التوحید، چاپ دوم، قم، مؤسسه امام صادق - علیه السلام -، ۱۴۲۶، ص ۷۲۱
بافکار، حسین، آداب اجتماعی اسلام «مبانی، روش ها و کارکردها»، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۹، اول